

MICHAŁ GRYGIELSKI
Lublin

IDENTYFIKACJA MŁODZIEŻY Z RODZICAMI NA TLE PRZEMIAN SPOŁECZNO-POLITYCZNYCH¹

Istotnym czynnikiem poczucia zarówno indywidualnej, jak i społecznej tożsamości jest posiadany system wartości, przekonań i postaw. Umożliwia on prawidłową organizację i ciągłość procesów życia psychicznego jednostki, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Jego przejawem są m.in. styl życia, podejmowane role i zadania życiowe, sposób reagowania na rozmaite wyzwania, jakie niesie z sobą zmieniająca się rzeczywistość. Obojętność, bezradność czy też aktywny stosunek do pojawiających się problemów w znacznym stopniu uzależnione są od uznawanych wartości i przekonań. Aczkolwiek każdy sam tworzy swój własny system wartości i przekonań, to jednak proces ten nie dokonuje się w izolacji od otoczenia społecznego, przeciwnie – wymaga on stałej, wzajemnej wymiany z tym otoczeniem. W każdej głębszej interakcji społecznej dochodzi do wzajemnego prezentowania własnych ideałów i wartości. Bywa, że niektóre z nich są przejmowane przez partnerów takiej interakcji. Dokonuje się to m.in. na zasadzie identyfikacji z osobą prezentującą te ideały i wartości.

Dla dzieci i młodzieży takimi osobami znaczącymi, obiektami identyfikacji są często rodzice. Identyfikując się z rodzicami dziecko przejmuje od nich pewne właściwości psychiczne m.in. te, które dotyczą sfery aksjologii, filozofii życiowej i relacji społecznych. W ten sposób następuje dziedziczenie przez dzieci cech psychicznych ich rodziców, a tym samym przekazywanie z pokolenia na pokolenie tych czynników, które konstytuują indywidualną i społeczną tożsamość oraz są wyznacznikiem zachowań zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych.

¹ Artykuł został przygotowany na podstawie sprawozdania z badań przeprowadzonych w ramach programu „Zmiana mentalności w sytuacji przemian makrospołecznych w Polsce” zrealizowanego na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej pod kierunkiem prof. dra hab. Adama Bieli.

Identyfikacja jest procesem wielofazowym i różni się w poszczególnych okresach rozwoju dziecka. W okresie dorastania jest wybiórcza, co wiąże się ze znacznym udziałem w niej refleksji. Identyfikując się z rodzicem, dorastająca osoba przyswaja sobie zwłaszcza te jego cechy, które sprzyjają przystosowaniu się do środowiska społecznego i realizacji własnych dążeń i planów życiowych.

Można zatem przypuszczać, że w warunkach względnej stabilizacji społecznej, gdy prezentowany przez rodziców wzór osobowy jest sprawdzony i jego akceptacja przez dziecko daje mu szansę powodzenia życiowego, identyfikacja z rodzicami jest bardziej powszechna i silna niż w warunkach radykalnych zmian społecznych, politycznych i ekonomicznych, gdy filozofia i styl życia rodziców, ukształtowane w przeszłości, w mniejszym stopniu odpowiadają wymagom czasu i przejście ich przez dziecko daje mu mniejsze szanse na osiągnięcie sukcesu w życiu. Z drugiej strony, radykalne, głębokie przemiany społeczne, polityczne i ekonomiczne, powodując zachwianie względnej stabilności warunków życia i reguł skutecznego działania, zwłaszcza w zakresie osiągania ważnych celów życiowych, mogą wywoływać poczucie dezorientacji i skłaniać do poszukiwania psychicznego oparcia w osobach o uznanym, sprawdzonym autorytecie, których postawy życiowe mogą być wskazówkami w rozwiązywaniu własnych dylematów życiowych, w tworzeniu wizji własnego życia.

Intensywne myślenie o własnej przyszłości, tworzenie projektu własnego życia jest typowe dla młodzieży w wieku maturalnym, będącej u progu dorosłości. Dlatego badanie problemu roli rodziców jako wzorów osobowych dla swych dzieci w procesie kształtowania przez nie koncepcji swego życia powinno dotyczyć zwłaszcza młodzieży maturalnej.

Przedmiotem prezentowanych badań było zagadnienie identyfikacji z rodzicami u młodzieży maturalnej. Zmierzały one zwłaszcza do ujęcia aspektów tej identyfikacji oraz do porównania pod tym względem młodzieży maturalnej z okresu przed i po przemianach społecznych, politycznych i ekonomicznych, które nastąpiły w Polsce w 1989 roku.

I. METODA BADAŃ

W badaniach zastosowano *Kwestionariusz identyfikacji dziecka z rodzicami* (KI) (Grygielski 1991). Jego konstrukcja jest oparta na koncepcji identyfikacji personalnej opracowanej przez Slatera (1961). Stwierdzenia składające się na tę technikę badawczą pochodziły z literatury przedmiotu i były wcześniej sprawdzone w badaniach nad identyfikacją (Bieri, Lobeck, Galinsky 1959 s. 254; Steimel, Suziedelis 1963 s. 290; Hoffman 1971 s. 1074; Bowerman, Bahr 1973 s. 369; Count-van Manen 1973 s. 206-213; Smith, Guerny 1977 s. 228; Vandewiele 1981 s. 173-174).

Kwestionariusz ma dwie wersje ujmujące identyfikację z matką (KI-M) i identyfikację z ojcem (KI-O). Każda z nich składa się z 38 stwierdzeń o identycznej treści, lecz w formie dostosowanej odpowiednio do matki bądź ojca. Osoby badane ustosunkowują się do nich, wybierając jedną z odpowiedzi: zdecydowanie prawdziwe, prawdziwe, raczej prawdziwe, nie mam zdania, raczej nieprawdziwe, nieprawdziwe, zdecydowanie nieprawdziwe. Odpowiedzi diagnostyczne punktowane są odpowiednio od 7 do 1. Należy zaznaczyć, że punktacja

Tab. 1. Nazwy czynników KI-M i ich współczynniki rzetelności

Nr czynnika	Nazwa czynnika	Współczynnik rzetelności
I	Uznawanie matki za autorytet	.951
II	Akceptacja postawy życiowej matki	.920
III	Uznawanie matki za wzór osobowy	.947
IV	Pragnienie bliskości z matką	.885
V	Podzielanie światopoglądu matki	.883

Tab. 2. Nazwy czynników KI-O i ich współczynniki rzetelności

Nr czynnika	Nazwa czynnika	Współczynnik rzetelności
I	Uznawanie ojca za wzór osobowy	.966
II	Akceptacja hierarchii wartości ojca	.939
III	Pragnienie bliskości z ojcem	.965
IV	Podzielanie światopoglądu ojca	.925
V	Uznawanie ojca za autorytet	.958

niektórych stwierdzeń wymaga inwersji. Wyniki badania 244 maturzystów (chłopców) *Kwestionariuszem identyfikacji dziecka z rodzicami* (KI) poddano analizie czynnikowej (*extraction = Principal Components Analysis (PC)*); rota-

tion = Oblimin; Kaiser Normalization), która doprowadziła do wyodrębnienia po pięć czynników w wersjach dotyczących matki (KI-M) i ojca (KI-O). Nazwy tych czynników podają tabele 1 i 2. Oszacowania rzetelności KI dokonano techniką estymacji wewnętrznej zgodności na podstawie analizy wariancyjnej (Brzeziński 1978 s. 185-187). Obliczone tą metodą współczynniki rzetelności dla poszczególnych czynników KI przedstawiają również tab. 1 (wyniki w wersji dotyczącej matki) i tab. 2 (wyniki w wersji dotyczącej ojca).

II. OSOBY BADANE I PROCEDURA BADAŃ

Badania przeprowadzono wśród maturzystów techników dziennych, ponieważ grupa ta – jak na to wskazuje literatura psychologiczna (Zazzo 1972 s. 387) – społecznie zajmuje pozycję pośrednią między licealistami a młodzieżą robotniczą. Jest najbardziej wśród nich jednorodna, zorientowana ku przyszłości i uwolniona od pozostałości dzieciństwa. Charakteryzuje ją również większe niż w pozostałych grupach zrównoważenie żądań, dążeń i aspiracji, a jednocześnie gotowość do przyjęcia na siebie obowiązków i odpowiedzialności. Z tych względów analizowane na przykładzie tej grupy procesy psychologiczne można uznać za typowe dla badanego okresu rozwoju psychospołecznego.

Badaniami objęto próbkę młodzieży męskiej z klas maturalnych siedmiu lubelskich techników dziennych: mechanicznego, budowlanego, elektronicznego, kolejowego, drogowego, samochodowego i geodezyjnego. Rozkład liczebności badanych z poszczególnych szkół był wyrównany.

Ponieważ użyta technika badawcza nie wymagała indywidualnego jej stosowania, badania przeprowadzono grupowo. Pierwsze odbywały się na przełomie 1987 i 1988 r. i zakończono je w lutym 1988 r., a drugie – w IV kwartale 1990 r. W obliczeniach uwzględniono protokoły z badań tylko tych osób, które na stałe zamieszkiwały z obydwójgiem rodziców i w związku z tym miały możliwość pełnego wypowiedzenia się na temat zarówno matki, jak i ojca. W pierwszym badaniu uzyskano 244 komplety takich protokołów, a w drugim – 237.

III. WYNIKI

Uzyskane w badaniach dane poddano analizie statystycznej², zmierzającej do stwierdzenia, czy istnieją różnice, statystycznie istotne, między poziomem identyfikacji z rodzicami u młodzieży w badaniu I i II. Tabela 3 przedstawia porównanie wyników I i II badania identyfikacji z matką, a tab. 4 – identyfikacji z ojcem.

Tab. 3. Średnie, odchylenia standardowe i różnice w identyfikacji z matką w I i II badaniu

Nr czynnika	Nazwa czynnika	Badanie	M	s	t	p
I	Uznawanie matki za autorytet	I	5.34	1.82	-3.88	.000
		II	5.95	1.65		
II	Akceptacja postawy życiowej matki	I	-12.37	1.85	3.03	.003
		II	-12.88	1.87		
III	Uznawanie matki za wzór osobowy	I	6.71	1.77	1.93	.055
		II	6.41	1.61		
IV	Pragnienie bliskości z matką	I	1.36	1.63	-1.87	.062
		II	1.61	1.37		
V	Podzielanie światopoglądu matki	I	5.83	1.74	2.71	.007
		II	5.41	1.64		

² Obliczenia wykonano na standaryzowanych wynikach czynnikowych.

Porównanie identyfikacji z matką u młodzieży w I i II badaniu (tab. 3) wskazuje na to, że dla maturzystów z 1991 r. matki są większym autorytetem w sprawach życiowych niż dla ich poprzedników z 1988 r. Maturzyści z okresu po przemianach, jakie dokonały się w Polsce, chętniej zwracają się do swych matek o radę, tworząc własne plany na przyszłość. Ilustrują to itemy o najwyższych ładunkach w I czynniku:

22 – Chętnie radzę się mojej matki co do własnych planów na przyszłość (.78),

14 – Chętnie uwzględniam rady mojej matki odnośnie do mojej przyszłości (.77),

29 – Rady mojej matki są mi pomocne w podejmowaniu decyzji dotyczących tego, co powinienem, a czego nie powinienem robić (.76),

18 – Polegam na radach mojej matki na temat tego, jak należy żyć (.74).

Podobne tendencje zmian można zauważyć w przypadku czynnika IV zdefiniowanego jako „Pragnienie bliskości z matką”. Stwierdzenia o najwyższych ładunkach czynnikowych to:

19 – Lubię przebywać z moją matką (.79),

11 – Lubię spędzać czas z moją matką (.78),

1 – Z moją matką łączy mnie wiele wspólnych zainteresowań (.75).

Wprawdzie różnica między badaniem I i II nie osiągnęła poziomu istotnego statystycznie, to jednak uzyskane wyniki wskazują na tendencję wyrażającą się w większej skłonności maturzystów z 1991 r. do wspólnego przebywania ze swymi matkami.

Odwrotny charakter mają różnice stwierdzone w pozostałych czynnikach. Maturzyści z 1991 r. mniej zgadzają się z postawami życiowymi swoich matek (czynnik II – „Akceptacja postawy życiowej matki”). Częściej wyznaczają sobie cele życiowe różne od uznawanych przez ich matki. Bardziej podkreślają różnice istniejące między nimi a ich matkami pod względem podejścia do życia i tego, co nadaje mu sens, kryteriów oceny ludzi i uznawanych wartości moralnych. Wyrażają to itemy o najwyższych wartościach bezwzględnych ładunków czynnika II:

32 – To, w czym moja matka upatruje sens życia jest mi zupełnie obce (-.73),

37 – Mam zupełnie inne cele życiowe, niż moja matka (-.72),

20 – Nie podoba mi się sposób, w jaki moja matka podchodzi do życia (-.72),

31 – Kryteria oceny ludzi, które stosuje moja matka są zupełnie różne od moich (-.69),

36 – Odrzucam taką moralność, jaką reprezentuje moja matka (-.68).

Prawidłowość tę potwierdzają wyniki uzyskane w czynniku V – „Podzielanie światopoglądu matki”. W badaniu II są one istotnie niższe niż w badaniu I, co przemawia za tym, że młodzież maturalna z 1991 r. spostrzega większe różnice światopoglądowe między sobą a swymi matkami i w mniejszym stopniu skłonna jest dzielić uznawane przez nie wartości, zgadzać się z ich ocenami estetycznymi i etyczno-moralnymi niż maturzyści z 1988 r. Poniższe stwierdzenia o najwyższych ładunkach czynnikowych wskazują na dziedzinę, której dotyczą stwierdzone różnice:

27 – Podzielam oceny mojej matki w kwestii tego, co jest piękne (.72),

28 – Naśladuję moją matkę w dziedzinie etyki i moralności (.72),

13 – Jestem skłonny przyjąć te wartości etyczne, które uznaje moja matka (.67),

34 – Światopogląd mojej matki odpowiada mi (.64).

W przypadku czynnika III – „Uznawanie matki za wzór osobowy” różnice między badaniem I i II nie są istotne statystycznie. Niższy wynik w badaniu II oznacza tendencję wyrażającą się w tym, że maturzyści z 1991 r. w mniejszym stopniu skłonni są uznawać swe matki za wzór osobowy – cenić przejęte od nich wartości i ideały, darzyć je podziwem jak na to wskazują stwierdzenia o najwyższych ładunkach w tym czynniku:

3 – Cenię sobie te wartości i ideały, które przejąłem od mojej matki (.72),

5 – Podziwiam moją matkę za jej stosunek do ludzi (.71),

10 – Często zdarzały się sytuacje, w których moja matka zachowywała się tak, że podziwiałem ją (.71).

Porównanie identyfikacji z ojcem u młodzieży w I i II badaniu (tab. 4) ujawniło mniejsze różnice niż w przypadku identyfikacji z matką.

Statystycznie istotne różnice dotyczyły tylko dwóch czynników: IV – „Podzielanie światopoglądu ojca” i V – „Uznawanie ojca za autorytet”. W pozostałych czynnikach nie ujawniły się żadne tendencje zmian. Różnice w identyfikacji z ojcem między I i II badaniem odzwierciedlają prawidłowość analogiczną do zaobserwowanej w przypadku identyfikacji z matką. Maturzyści z 1991 r. w większym stopniu niż ich poprzednicy z 1988 r. widzą w swych ojcach autorytet w sprawach życiowych (czynnik V – „Uznawanie ojca za autorytet”) – chętniej radzą się w kwestiach dotyczących własnej przyszłości, częściej zwracają się do nich o pomoc w rozwiązywaniu dylematów życiowych i problemów osobistych. Chętniej też spędzają z nimi czas i dzielą ich zainteresowania. Stwierdzenia o najwyższych ładunkach w tym czynniku to:

14 – Chętnie uwzględniam rady mojego ojca co do mojej przyszłości (.81),

22 – Chętnie radzę się mojego ojca odnośnie do własnych planów na przyszłość (.79),

1 – Z moim ojcem łączy mnie wiele wspólnych zainteresowań (.69),

- 11 – Lubię spędzać czas z moim ojcem (.68),
 29 – Rady mojego ojca są mi pomocne w podejmowaniu decyzji dotyczących tego, co powinienem, a czego nie powinienem robić (.68),

Tab. 4. Średnie, odchylenia standardowe i różnice w identyfikacji z ojcem w I i II badaniu

Nr czynnika	Nazwa czynnika	Badanie	M	s	t	p
I	Uznawanie ojca za wzór osobowy	I	5.06	2.04	-.08	.939
		II	5.07	1.72		
II	Akceptacja hierarchii wartości ojca	I	-11.52	1.83	.78	.437
		II	-11.65	1.76		
III	Pragnienie bliskości z ojcem	I	2.85	1.94	1.15	.251
		II	2.67	1.45		
IV	Podzielanie światopoglądu ojca	I	3.45	1.79	2.94	.003
		II	3.00	1.57		
V	Uznawanie ojca za autorytet	I	5.01	1.91	-5.78	.000
		II	6.00	1.86		

Jednocześnie wystąpiły statystycznie istotne różnice między badanymi grupami pod względem ich stosunku do światopoglądu własnych ojców. Maturzyści z 1991 r. w mniejszym stopniu niż ich poprzednicy (z 1988 r.) są skłonni podzielać światopogląd swych ojców, tzn. uznawać za własne idee światopoglądowe swych ojców i wzorować się na nich w tworzeniu własnego światopoglądu, cenić sobie ideały i wartości przejęte od ojców, uwzględniać w dokonywaniu ocen moralnych opinie i przekonania, którymi kierują się ich ojcowie. Taką wy-

mowę mają stwierdzenia o najwyższych ładunkach czynnikowych czynnika IV, zdefiniowanego jako „Podzielanie światopoglądu ojca”:

34 – Światopogląd mojego ojca odpowiada mi (.78),

21 – Buduję mój światopogląd na podobieństwo światopoglądu mojego ojca (.75),

30 – Zgadzam się z opiniami mojego ojca odnośnie do tego, co w życiu jest najważniejsze (.62),

3 – Cenię sobie te wartości i ideały, które przejąłem od mojego ojca (.61),

13 – Jestem skłonny przyjąć te wartości etyczne, które uznaje mój ojciec (.59),

8 – Opinie mojego ojca wywierają wpływ na moje przekonania odnośnie do tego, co jest dobre i tego, co złe (.58).

IV. DYSKUSJA

Stwierdzone różnice między maturzystami z 1988 i z 1991 r. potwierdzają postawione na wstępie hipotezy dotyczące zmian w zakresie identyfikacji młodzieży z rodzicami po przemianach społecznych, które dokonały się w 1989 r. Obecnie młodzież maturalna spostrzega większe różnice między swoimi rodzicami a sobą niż było to w przypadku maturzystów z 1988 r. Różnice te dotyczą zwłaszcza światopoglądu – norm moralnych, kanonów estetycznych, postaw wobec innych ludzi itp.

Jak można przypuszczać, przemiany społeczne, które dokonały się w Polsce w ostatnich latach spowodowały również zmiany w sferze mentalności, przede wszystkim u młodzieży, gdyż jest to grupa społeczna najbardziej podatna na wpływ czynników zmieniających perspektywę poznawczą. Wynika to z dążenia młodzieży do reformowania zastanej rzeczywistości, co jest dla niej potencjalnym źródłem gratyfikacji potrzeby tworzenia i afirmacji siebie (Inhelder, Piaget 1970 s. 356-374).

W przeciwieństwie do młodzieży maturalnej, jej rodzice prawdopodobnie słabiej zareagowali na dokonujące się przemiany, co może być spowodowane tym, że mając bardziej skryzalizowany światopogląd w mniejszym stopniu poddają się wpływom nowego „ducha czasu”, a uzyskawszy poczucie pewnej stabilizacji życiowej wynikającej z osiągniętego statusu społeczno-ekonomicznego na ogół mniej skłonni są do zmiany swej filozofii i stylu życia. Ponadto światopogląd rodziców zwykle jest bardziej realistyczny, wyrastający z bogatszych własnych doświadczeń życiowych, sprawdzony w konkretnych sytuacjach, bardziej liczący się z tzw. uwarunkowaniami, w przeciwieństwie do bardziej swobodnych i abstrakcyjnych koncepcji świata i własnego w nim miejsca tworzonych przez maturzystów.

Te różnice między pokoleniami są zjawiskiem naturalnym, jednak – jak się zdaje – nasilają się w warunkach wyzwań dziejowych. Szczególnie ostro ujawnia się to w sferze wzajemnych percepcji obu pokoleń. W sytuacji dokonujących się głębokich przemian w środowisku społecznym, młodzież, na której wyobraźnię silnie działają zachodzące procesy, może mieć tendencję do podkreślania, a nawet przeceniania różnic między własnym „radykałizmem” a „konserwatyżmem” swych rodziców.

Tę grupę zjawisk można uznać za przejaw dążenia dorastających dzieci do usamodzielniania się poprzez rozwijanie poczucia własnej tożsamości, poszerzenie zakresu swej odrębności i autonomii, co jest przygotowaniem do opuszczenia najbliższego kręgu rodzinnego i wejścia w szerszy system społeczny. Charakterystycznym paradoksem tego okresu rozwojowego jest to, iż podkreślanemu przez młodzież swej samodzielności i niezależności, m.in. od rodziców, towarzyszy jednocześnie potrzeba emocjonalnego ciepła, akceptacji i psychicznego wsparcia z ich strony (Erikson 1959; 1980). Potwierdziły to badania (Cooper, Grotevant, Moore, Condon 1982), które wykazały, że dorastające dzieci, doświadczające oparcia w swoich rodzicach, są bardziej swobodne w tworzeniu własnej tożsamości, łatwiej przechodzą proces indywidualizacji i oddzielania się od rodziny.

Jeśli założyć, że ta potrzeba poszukiwania bezpiecznego oparcia w rodzicach, korzystania z ich rad i asekuracji przy planowaniu i podejmowaniu doniosłych życiowo przedsięwzięć nasila się w okresach bardziej radykalnych przemian w środowisku społecznym, wówczas wyjaśnienie znajduje fakt, że maturzyści z 1991 r., w większym stopniu niż ich poprzednicy z 1988 r. skłonni byli uważać swych rodziców za autorytet w sprawach życiowych, radzić się ich w kwestiach dotyczących własnej przyszłości, zwracać się do nich o pomoc w rozwiązywaniu problemów osobistych, mimo że bardziej krytycznie niż maturzyści z 1988 r. odnosili się do światopoglądu swych rodziców. Jak można przypuszczać, postawę rezerwy i kontestacji wobec światopoglądu rodziców zdominowała potrzeba bezpiecznego oparcia w ich autorytecie albo też obecnie młodzież, korzystając z pewniejszego oparcia w autorytecie swych rodziców, jest bardziej swobodna w patrzeniu w sposób krytyczny na to, co w dziedzinie światopoglądu prezentują ich rodzice.

Jest charakterystyczne, że różnice między maturzystami z 1988 i z 1991 r. w większym zakresie wystąpiły w odniesieniu do identyfikacji z matką niż identyfikacji z ojcem. Być może w przypadku chłopców (badania dotyczyły młodzieży męskiej) identyfikacja z ojcem opiera się na czynnikach bardziej uniwersalnych, w porównaniu z tymi, które wpływają na ich identyfikację z matką. Jest również prawdopodobne, że w percepcji maturzystów ich matki,

inaczej niż ojcowie, zareagowały na dokonujące się procesy społeczne, co w konsekwencji wpłynęło na zakres identyfikacji z rodzicami.

Przedstawione hipotezy wyjaśniające domagają się rozstrzygnięcia. Konieczne są dalsze badania zmierzające przede wszystkim do poznania czynników wpływających na identyfikację dzieci z rodzicami, a w konsekwencji na przejmowanie od nich takich cech psychicznych, jak system wartości, postawy, tradycje, obyczaje itp.

BIBLIOGRAFIA

- Bieri J., Lobeck R., Galinsky M. D.: A Comparison of Direct, Indirect, and Fantasy Measures of Identification. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 58:1959 s. 253-258.
- Bowerman C. E., Bahr S. J.: Conjugal Power and Adolescent Identification with Parents. „Sociometry” 36:1973 nr 3 s. 366-377.
- Brzeziński J.: Elementy metodologii badań psychologicznych. Warszawa 1978. PWN.
- Cooper C. R., Grotevant H. D., Moore M. S., Condon S.: Family Support and Conflict: Both Foster Adolescent Identity and Role Taking. Washington 1982. American Psychological Association.
- Count-vanManen G.: The Validity of Parent-Child Socialization Measures: A Comparison of the Use of Assumed and Real Parent-Child Similarity with Criterion Variables. „Genetic Psychology Monographs” 88:1973 s. 201-227.
- Erikson E. H.: Identity and the Life Cycle. Psychological Issues. Monogr. 1. New York 1959. International Universities Press.
- Erikson E. H.: Identity and the Life Cycle. New York 1980. Norton.
- Grygielski M.: Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami (mps BKUL).
- Hoffman M. L.: Identification and Conscience Development. „Child Development” 42:1971 s. 1071-1082.
- Inhelder B., Piaget J.: Od logiki dziecka do logiki młodzieży. Warszawa 1970. PWN.
- Slater P. E.: Toward a Dualistic Theory of Identification. „Merrill Palmer Quarterly” 7:1961 s. 113-126.
- Smith J., Guernsey B. G.: Effects of an Adult Model's Dominance and Honesty on Children's Identification. „The Journal of Genetic Psychology” 131:1977 s. 223-236.
- Stimel R. J., Suziedelis A.: Perceived Parental Influence and Inventoried Interests. „Journal of Counseling Psychology” 10:1963 nr 3 s. 289-295.
- Vandewiele M.: Wolof Adolescents' Perception of Their Parents. „The Journal of Psychology” 109:1981 s. 173-177.
- Zazzo B.: Oblicza młodości. Psychologia różnicowa wieku dorastania. Warszawa 1972. PWN.

ADOLESCENTS' IDENTIFICATION WITH PARENTS
IN VIEW OF SOCIALPOLITICAL CHANGES

S u m m a r y

The present paper deals with relationships between adolescents and their parents in view of the political changes which have taken place in Poland over recent years.

Assuming that adolescents' identification with parents is one of the basic factors in the process of psychosocial development – forming value systems, attitudes towards the surrounding world, life style, etc., the author asked the question: Are the adolescents from the graduating form of 1988 different from adolescents who graduated in 1991 with respect to parental identification.

A study conducted by the author is presented which aims at testing two alternative hypotheses concerning the increasing or decreasing importance of parents as personality models for adolescents at the time of political changes.

The study was carried out in 1988 (N = 244) and in 1991 (N = 237) with boys from the graduating class of the same vocational schools. The Parental Identification Questionnaire was used to measure five aspects of parental identification.

The findings confirmed the hypotheses stated: the adolescents who were examined after the changes had occurred laid a greater stress on the difference between themselves and their parents as far as life style was concerned. At the same time they needed more psychological support from their parents. The results are discussed in view of E. Erikson's and C. Cooper et al.'s conceptions.